

gnomski elementi dela činua ačebe*

daša šašić

Dvostruka misija

Svoju ulogu, ciljeve i ideale proznog pisca, Činua Ačebe je veoma jasno formulisao na sledeći način, u izjavi datoj 1964. godine na konferenciji o književnosti zemalja Komonvelta u Lidsu:

»Ovde se, stoga, nalazi revolucija koju treba da obuhvatim: da pomognem svome društvu da ponovo stekne poverenje u sebe i da otkloni komplekse dugogodišnjeg ocrnjivanja i samoocernjivanja. To je suštinsko pitanje obrazovanja. Smatram da se tu isprepliću moji ciljevi i najtananije aspiracije moga društva... Sasvim bih bio zadovoljan kada bi moji romani (posebno oni koji se odnose na prošlost) samo doprineli da nauče moje čitaoce da njihova prošlost — sa svim svojim slabostima — nije bila jedna duga moć divljaštva iz koje su ih izbacili prvi Evropljani, delujući u ime Boga. Možda je ovo o čemu pišem primenjena umetnost, za razliku od čiste umetnosti. Nije važno. Umetnost je isto toliko značajna kao i obrazovanje koje imam u vidu.«

Dve godine dao je drugu izjavu, u članku »Teret onog pisca«, napisanom za »Présence Africaine«: »Bez poistovećivanja s gledištem da Afrika nije mišta dobila u svom dugom susretu s Evropom«, pisao je, »može se još sasvim nepristrasno reći da je podnela mnoge grozne i dugotrajne nevolje. Susret je bio skoro potpuna propast za čine rase u kontekstu ljudskog dostojanstva i ljudskih odnosa«. U tom članku napada »nevolversku kulturu« belog čoveka i hipokriziju privrženosti »hrišćanstvu i civilizaciji«. Podržava pisce Negritide, kao što su Sengor, Sezer i Diop, i iznosi da su kulture Zimbabvea i Noka nepobitni dokazi na strani Afrike.

Znači, ciljevi koje je sebi zacrtao Ačebe su dvostruki: da vaspitava svoj narod i da ga podvrgava satiri, ili, kako on to kaže, »da pomognem svome društvu da ponovo stekne samopouzdanje« i »da obelodani i napadnom nepravdu«. Prvi cilj je doprinos zadatku koji su sebi zacrtali tvorci Negritide, vraćanje Africi ponosa i samopoštovanja, koje je zagubila tokom kolonizalizma, da bi se popravilo »zlo koje je naneseno afričkoj psihi u periodu podređenosti tuđim rasama«. Na taj način Ačebe preuzima svoj deo odgovornosti na putu »afričke rehabilitacije« i vraćaja potisnutog identiteta onog čoveka, a svoj literarni opus zasniva na didaktičkim elementima i tradicionalnim instrumentima poput poslovičnog kazivanja.

Drugo opredeljenje, posao satiričara, podrazumeva prevazi-
laženje rube primarnih zahteva i potreba, nakon perioda rehabilitacije u slobodnoj zemlji. Međutim, kod Ačebe je stalna interakcija njegovog didaktičko-literarnog i tematskog opredeljenja.

Satirični prizvuk sadrže njegova prva tri romana¹, koji, može se reći, sačinjavaju »pedagoški« period. Četvrti roman² može se, međutim, okarakterisati prvenstveno i izuzetno satiričnim. U *Čoveku iz naroda* Ačebe nostalgично prikazuje lepotu sveta koji je na izdisaju i nepravdu sveta koji se rađa. Gnev protiv kolonijalizma i ugnjetavanja postoje sada gnev protiv sopstvenog naroda i poroka kojima je sklom. Po prvi put, u ovom romanu, Ačebe menja stil i uvodi pripovedača koga takođe podvrgava satiri.

Tradicionalno-vaspitanosavremeno

Pedagoški element predstavlja, u stvari, vraćanje tradiciji s modernim elementima »angažovanosti afričke književnosti«. Naime, Ačebe zaključuje da je afrička književnost spremnija od drugih književnosti da na sebe preuzme društvenu ulogu, da bude bez ustručavanja i oklevanja društveno svesishodna. Preuzimajući svoju društvenu funkciju, kao što je to činio i pre dva veka, afrički »stvaralac ostvaruje sklad sa svojim svetom«.

Ačebe pokušava svim raspoloživim sredstvima da dočara lepotu i ritam afričkog načina života. U njemu se (time ukrštaju karakteristike tradicionalne afričke umetnosti i sadašnje neopodnosti za pedagoškim, didaktičkim pristupom. Njegov čita-lacka publika, koju pleni bliskost i pokatkad nostalgija, zahteva

markantnu kičmu — jaku centralnu liniju romana — odnosno, temu koju može da sledi. Stil mu je lucidan i ekonomičan, izraz jasan. Za svoj stil Ačebe kaže: »Stil mi je dosta blizak realističnom, ali i simboličkom senzibilitetu našeg naroda u Nigeriji«.

Sa ovim ciljem, u sva tri romana, Ačebe posebno primenjuje tradicionalne oblike tribalnog vaspitanja podmlatka, putem narodnih izreka i poslovice. Gnomska tradicija je, u stvari, podjednako svojstvena usmenom afričkom predanju (uloga gnoia — pripovedača osnovna je postavka u afričkoj književnosti), kao i korenima drugih književnosti.³ Međutim, mnoge razlike koje postoje između afričke i drugih književnosti, Ačebe naziva »osobitim kvalitetima« koji se ne mogu zanemariti.

Afričke poslovice predstavljaju izuzetno verzatilan instrument. Sadržje etičku i vaspitnu komponentu, pozivaju na plemensko jedinstvo i predstavljaju jako oružje u debatama i oratorstvu, na kontinentu gde je umetnost retorike još u cvatu. Po pravilu, poslovice održava fundament afričkog seoskog života i često se gradi na osnovama centralnog motiva izuzetne lepote, proizašlog iz vekovne družbe Afrikanca s prirodom i životinjskim carstvom. Velike životne apstrakcije, patnja i smrt su transponovane na domaći, svakodnevnij teren, jednostavnim rečnikom i stilom. Često se upotrebljava personifikacija, a poslovice obuhvataju izuzetno širok dijapazon ljudskog iskustva. Sve je ovo, u stvari, sadržano u delu Činua Ačebea.

U Ačebea su plemenske starešine nosioci poslovice. Oni ih fetišiziraju i mistično veruju u njihovu magičnu moć očuvanja loze. Uživajući u statusu patrijarhalnih mudraca, sebe smatraju zaštićenicima plemenskog (kulturalnog) nasleđa, koje se, po pravilu, ogleda u poslovicama i basnama. Starci, na taj način, zauzimaju povlašćeno mesto u društvu, savetuju i podučavaju mlade. Na primer, u romanu *Božja strela*, pokušavajući da razdvoji mladiće koji su spremni na tuču i svađu, starac kaže: »... jezik mladih je uvek — sruši i uništi; starac, međutim, govori o pomirenju«.

Starci vaspitanje mladih vide kao svoju društvenu dužnost i obavezu. Kada Obi u romanu *Nemir* kreće na studije u Englesku, dobija savete od starijih da ne prihvati suviše brzo zadovoljstva koja mu pruža novi svet i da se ne oženi belom ženom, jer će tada biti zauvek izgubljen za svoj narod, kao »kiša koja se rasipa u šumi«. Kada se Obi vraća iz Engleske, sa završenih studija, nepismeni starac, izazvan erudicijom mladog čoveka, objašnjava mu zašto je pozvan da ga savetuje:

»Veoma si mlad, dete od juče.

Znaš knjigu. Knjiga, međutim, stoji sama,

a iskustvo stoji samo. Zato se bojim s tobom zboriti.«

On time pravi razliku između mudrosti i obrazovanja — tema koja je stalno prisutna u delima Ačebea. Vaspitna uloga mudraca u plemenu je sveta, jer »muva koju nema ko da poduči sledi mrtvaca u grob«. Ova poslovice istovremeno upozorava one koji se ne pridržavaju plemenskih pravila.

U svojim romanima Ačebe posebno pažnju posvećuje »kolektivnosti i individualnosti«, za koje smatra da su dve komponente čovekovog (traganja za ispunjenjem, pri čemu poslovice igraju specifičnu ulogu. Afrička književnost se, kaže Ačebe, više bavi problemima kolektivnitetajednice. Često ta zajednica i odnosi unutar nije, kao u romanu *Božja strela*, simbolizuju ljudski karakter.

Lepota plemenske zajednice i njena dezintegracija takođe karakterišu Ačebeovo delo. Plemensko jedinstvo sadrži bezbednost i hitnu solidarnost. Pripadnik plemena je svestan da »je onaj koji ima narod bogatiji od onoga koji ima novac«, i da se osnovama kolektivne mudrosti, vekovima filtrirane iskustvom, rodila izreka: »Kada se braća tuču na smrt, tuđim nasleđuje očevu imanje«. Čak i junak u romanu *Nemir*, koji je s puno tegobe uklješten između dva sveta i kome smetaju suvišni plemenski zahtevi, govori članovima Umofia saveza o solidarnosti. Iako se u Obijevim rečima Umofia savezu može uočiti primesa podsmeha, one svakako pokazuju da je Obi naučio lekciju od starijih: »Očevi naši imaju takođe poslovicu o opasnosti odvojenog života. Kaže se da je to zmijski urok. Kad bi sve zmijske zajedno živele, ko bi im je doskočio? Međutim, one žive svaka za sebe i zato su tak plen za čoveka.«.

Tragedije glavnih junaka, odnosno propast centralnih likosti, u sva tri romana bogato su prikazane i ilustrovane poslovicama: *Raspad* (Okonkvo), *Nemir* (Obi) i *Božja strela* (Ezeulu). Kada visoki sveštenik Ulu saznaje za smrt svoga sina (za njega oličenje božje kazne), Ačebe se služi gnomskom komparacijom koja pleni jednostavnošću:

»Kaže se da je čovek žrtveni jarac koji mora čutke da podnese batine; jedino tihi trzaj bola kroz njegovo telo kazuje o njegovoj patnji«.

Brižljivi, pa čak i tvrdoglavi sveštenik Ezeulu ne shvata svoju sudbinu; providenje je (tim gore što ne može da ga objasni plemenskim poslovicama. Vera u osnovne postavke gnom, posebno onih koje se odnose na roditeljske dužnosti prema deci i na odnose između Boga i njegovog sveštenika, šokantno je i grubo kršena, izazivajući u njemu bol koja ga može dovesti do ludila. U poslednjem vapaju srca a čudno impresivnim zaključkom, Ezeulu izražava zaprepaštenje što Bog tako grubo postupa s njim.

»Zašto je, ponavljao je sebi pitanje, zašto je Ulu odlučio da ovakvo postupka s njim, da ga sruši i da ga oblati? Kakav je greh počinio? Zar nije izvršio volju Božju i poslušao je? Da li se ikada čulo da je dete oparilo parče jama koje mu je majka na dlan stavila? Kakav bi čovek poslao sina da s crepom donese vatru iz komšijine kolibe i na njega potom pustio kišu? Ko je ikada poslao sina da se popne na palmu, da ubere plod i da potom sekirom obori stablo? Danas se, međutim, takva stvar desila na očigled svih. To može tjedniti da bude predskazanje raspada i propasti svega. Tada će možda Bog, pošto postane nemoćan, početi da beži i osvrćući se poslednji put povikati svojim napuštenim vešticama:

Ako pacov ne može dovoljno brzo da beži,
neka napravi mesta za kornjaču!»

Ironično, u poslednjem poglavlju romana, Ezeulova tragedija se objašnjava pomoću dve, donekle zaboravljene pouke predaka: »da nijedan čovek, bez obzira koliko bio veliki, nije veći od svoga naroda; da nijedan čovek nije dobio sud protiv svoga plomena«.

U sva tri romana hrabri su pokušaji da se izdrže nedaće. Ponekad junak uz stoički realizam podnosi svoj bol, kao Obi majčinu smrt — »ni najgrozniji prizor na svetu ne može iskupati oko«. Ljudska patnja je neminovna i sukcesivna. »Kada ti patnja zakuca na vrata, a ti joj kažeš da za nju nema više prazne stolice, reći će ti da se nebrineš jer tje donela sopstvenu stolicu«.

* * *

Oblik i ritam poslovice, njeno bogatstvo, raznovrsnost i slikovitost obogaćuju prozu koja je često izuzetno uzvišena, dobro

odmerena i poetska. Poslovice, štaviše, čine osnovnu karakteristiku Ačebetovog dela i istovremeno povoljno rešavaju problem s kojim se suočavaju afrički pisci koji pišu na jeziku bivše metropole — upotrebom gnomskih elemenata i narodnih umotvorina štite kulturnu autentičnost svoga dela, a na tuđem jeziku.

Kako kaže sam Ačebe, treba još mnogo toga da uradi. Sada, pored redovnih obaveza profesora književnosti i književnog kritičara, nastavlja da piše, ali sve više na maternjem, ibo jeziku, što će njegovu misliju dalje uzvisiti.

NAPOMENE:

* Cinua Ačebe je nigerijski pisac, književni kritičar i publicista, rođen 1930. u Ibolandu. Studirao je u Engleskoj, a studije završio na Univerzitetu u Ibadanu, gde sada predaje. Iako je dao nezamenljiv doprinos razvoju nigerijske književnosti, posebno se istakao u organizovanju radio-programa u Nigeriji, nakon nezavisnosti.

¹ »Raspada, Nemir, Božja strela.

² Čovek iz naroda.

³ Npr. Dub konstatuje da je toliko rasprostranjena i danas upotreba narodnih izreka i poslovice u Ibo plemenu da je često izuzetno teško razumeti svakodnevni razgovor, dok Ašanti iz Gane imaju čak i takmičenje u poznavanju poslovice. Joruba u Nigeriji upotrebljavaju, prema nekim procenama, oko 40.000 poslovice.

O. R. Datorn tvrdi da su poslovice posebna vrsta usmene književnosti. A. Adande, pripadnik Joruba iz Benina, kaže da je poslovice »konj u razgovoru, jer kada razgovor počne da jenjava, spašava se poslovicom«. On konstatuje da »samo svojom genialnošću i sposobnošću ove poslovice svedoče o izuzetnom daru zapažanja i svesti o moralnoj obavezni. Verujem da je analiza ovih izreka neophodna za one koji žele da shvate dušu afričkog naroda«.

ivana vuletić

simboličnost snova u starom zavetu

SAN

»San je jedino autentično
čudo.«¹

San je duhovna delatnost čovekova u kojoj svaki pojedinac nastupa kao stvaralac oslobođen racionalnosti. On obrazuje svoj posebni svet koji nije nezavisan od sveta realnosti, ali čije veze uspostavljenne s tim svetom nemaju smisao proste uzročnosti. San ima posebnu logiku koja ne openiše kategorijama vremena i prostora, mogućeg i nemogućeg, uzroka i posledice. Njegovo sredstvo je simbolički jezik, a izraz slika.

Ovom prilikom nemam nameru da govorim o prirodi sna kao biološkoj i psihičkoj pojavi. San postaje za nas interesantan upravo svojim simboličkim jezikom, medijumom mita, bajke, pesničkog dela uopšte. Tako san, sam po sebi, predstavlja pesničku tvorevinu posebne vrste, a njegov, za nas najinteresantiji, način postojanja — u okviru umetničkog dela — predmet ovog rada.

SIMBOLIČNOST SNA

»San je svoje vlastito tumačenje.«²

Fenomen sna i njegova uvek živa aktivnost, neuslovljena načinom života i stepenom obrazovanja, odvek su privlačili pažnju čoveka. Tako se ljudski duh starao da shvati govor sna, njegovo značenje i poruku. Tinudilo se da TUMAČI san, ukoliko se već ne bi zaustavilo na tvrdjenju da on predstavlja besmislicu. I takva pretpostavka je svojevrsno tumačenje, iako je ona često polaganje oružja pred jednim teško razumljivim svetom imanentnih uslovnosti. Rečenica iz Talmuda — »San je svoje vlastito tumačenje« — može se shvatiti upravo tako — rezultat nemogućnosti dublje analize sna. Međutim, ako je povežemo s tvrdjenjem iz istog izvora — »Neshvaćen san nalik je na neotvoreno pismo« — ona dobija sasvim drugačiji smisao. San se, dakle, može razumeti samo pomoću urođenih sredstava, u okviru istog značenjskog sistema, bez upotrebe njemu stranih zakona logike realnosti i matematičkih uzročno-posledičnih odnosa.

SIMBOLIČNOST SNA U KNJIŽEVNOM DELU

»Međutim, ma kakvu ulogu igrali
u snu, mi smo autori, to je naš
san, mi smo izmislili zaplet.«³

Sam termin »simboličnost sna«, kada je u pitanju određen san u realnoj situaciji, podrazumeva značenje i poruku čiji je izvor sam sanjač. U zavisnosti od nasleđa psihanalitičke škole kojim se služimo, taj san ćemo smatrati šifrovanjem potisnutog u podsvest (Freud), porukom nesvesnog (simbolizovanog arhetipom i kolektivnim predstavama (Jung), itd. Ovdje nam nije cilj da prikazemo različite koncepcije prilaza snovima, koje su nastajale iz terapeutskih potreba u odnosu analitičar-bolesnik.

Šta znači »simboličnost sna«, ukoliko je san integralni deo pesničkog dela? Ovim se otvara širok krug novih problema metodološke prirode koji spadaju u temeljna pitanja prirode književnosti i odnosa književnosti i stvarnosti uopšte.

Pesnička realnost nije apsolutna realnost. Životna činjenica ne dospeva u umetničko delo prostom mimezom. Svet jedne knjige svet je za sebe, gde ljudski zakoni nužnosti dozivljavaju transformaciju, postaju zakonom verovanosti ili neobaveznosti. Svaki je umetnički postupak načelo samome sebi, bez ikakvog dužnog poštovanja realiteta. Književnim delom se ne možemo služiti kao istorijskim dokumentom kojim ćemo bezrezervno verovati, čak i ako je privid preciznosti stvoren prisustvom istorijskih činjenica i likova u njemu. Međutim, ovim se ne poriče svaika veza između stvarnosti i književnog umetničkog rezultata. Imamo li nekonzistentne informacije o određenom pojmu, poznamo li način postavljanja prema stvarnosti određenog dela, mi možemo da transcendentalno pridemo novoj, književnoj prirodi toga pojma i tretiramo ga kao neodvojivi deo pesničke tvorevine.

Tako san u književnom delu prestaje da bude obična aktivnost jednog regiona ljudskog duha, ma kako ona davala neobične rezultate. On postaje KNJIŽEVNI SAN. I ukoliko je onirička realnost u odnosu na životnu ravan više, književno-onirička stvarnost je u takvoj relaciji prema književnoj.

Svaki san ima svog autora, kaže Fromm, i bez obzira na toliko samog sna, odgovor treba tražiti u sanjaču, on mu je jedini izvor i usće. Međutim, ko je autor književnog sna? Autor dela? Književni lik? I šta je sam književni san? On očigledno gubi od svoje spontane geneze, ali to je slučaj i sa svakom književnom činjenicom. San u književnosti nije jednoznačno određen svojim autorom, jer on nema svog prvog autora. Sanja ga i lik (san Svidnigajlova me bi mogao sanjati Raskolnikov, i obrnuto⁴), i pisac, gradeći književni san ako ne impresivnim sećanjem na neki svoj san, a ono sigurno iskustvom sanjača i sveću o logici privida-opštoj prirodi sna kao pojave. Stoga bi bilo pogrešno bez ikakvog transponovanja koristiti tekovin epsihonalize i primenjivati ih na snove književnog dela. To bi bio sasvim